

<https://doi.org/10.34142/23129387.2024.71.07>

УДК 159.922.5; 159.923.2

ORCID 0000-0003-3962-0795

ORCID 0000-0002-2455-1144

ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІМІНАЛЬНОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ

Тамара Б. Хомуленко^{1AD}, *Юрій Ю. Гресь*^{2BCDE}

ХНПУ імені Г. С. Сковороди, м. Харків, Україна

¹ *доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології,*

E-mail: tamarakhom108@gmail.com

² *аспірант кафедри психології,*

E-mail: yu.hres@i.ua

Актуальність дослідження. Поняття лімінальності є одним із найменш вивчених у сучасному гуманітарному пізнанні, зокрема у психології, до речі, а відміну від близького за значенням феномену вікових та ненормативних життєвих криз. Утім методів вивчення лімінального досвіду особистості у психології досі не було представлено.

Мета дослідження – визначити перелік лімінальних подійжиття, наявність яких визначає міру представленості лімінального досвіду особистості та охарактеризувати його зв'язок із психологічним благополуччям.

Результати. Визначено список подій життя, що відповідають низхідному, висхідному, перманентному та зворотному лімінальному досвіду. Показано типи лімінального досвіду та їх зв'язок із віком та психологічним благополуччям.

Висновки. У представленому дослідженні розглянуто феномен лімінального досвіду, що характеризується наявністю певних подій життя, що передбачають: а) зростання статусу особистості («висхідна лімінальність»), б) зниження статусу («нисхідна лімінальність»), в) трансгресивність статусу («зворотна лімінальність»), г) маргінальність статусу («перманентна

лімінальність»)). Відповідно до визначеної класифікації лімінального досвіду було визначено перелік подій життя, що відображають той чи інший різновид лімінальності.

Типологія лімінального досвіду за критерієм «висхідна – нисхідна лімінальність» представлена емпірично виявленими кластерними профілями: «Високий рівень висхідного та нисхідного лімінального досвіду», «Домінування нисхідного лімінального досвіду», «Низький рівень висхідного та нисхідного лімінального досвіду», де останній властивий особам переважно молодого віку та з вищим рівнем психологічного благополуччя.

Типологія лімінального досвіду за критерієм «зворотна - перманентна лімінальність» представлена емпірично виявленими кластерними профілями: «Домінування перманентної лімінальності», «Домінування зворотної лімінальності», «Високий рівень зворотного та перманентного лімінального досвіду», «Низький рівень зворотного та перманентного лімінального досвіду» та «Низький рівень перманентного лімінального досвіду», де два останніх також властиві особам періоду ранньої дорослості та з вищим рівнем психологічного благополуччя. Отже, лімінальний досвід є прямо пропорційним віку людини, що є цілком очевидним – інтенсивність, різновекторність подій життя, прийнятих індивідом життєвих рішень, об'єктивних ситуацій та їх наслідків загалом має пряму відповідність тривалості життя. З іншого боку, лімінальний досвід накладає істотні відбитки у суб'єктивному сприйнятті труднощі власного життєвого шляху: більша насиченість життєвого шляху подіями, що характеризують «нисхідну», «зворотну» та «перманентну» лімінальність пов'язана із меншою задоволеністю актуальним життям, нижчим психологічним благополуччям, у той час як низький рівень лімінального досвіду загалом позитивно пов'язаний із психологічним благополуччям, навіть у порівнянні із особами, що у своєму житті мали переважно «висхідний» лімінальний досвід.

Ключові слова: особистість, лімінальність, лімінальний досвід, життєвий шлях, події життя, життєва криза, психологічне благополуччя, вік, статус.

Typological features of the liminal experience of the personality

Tamara B. Khomulenko^{1AD}, Yurii Yu. Hres^{2BCDE}

H.S. Skovoroda Kharkiv Natinal Pedagogical University

¹ *Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department of Psychology, E-mail: tamarakhom108@gmail.com*

² *graduate student Department of Psychology, E-mail: yu.hres@i.ua*

The relevance of the study. *The concept of liminality is one of the least studied in modern humanitarian cognition, in particular in psychology, by the way, and the difference from the phenomenon of age and abnormal life crises. However, no methods of studying the liminal experience of personality in psychology have not yet been presented. The purpose of the study is to determine the list of liminal events, the presence of which determines the extent of the liminal experience of the individual and to characterize his connection with psychological well-being.*

Results. *A list of life events that correspond to the descending, ascending, permanent and reverse liminal experiences is defined. The types of liminal experience and their connection with age and psychological well-being are shown.*

Conclusions. *The presented study deals with the phenomenon of liminal experience, characterized by the presence of certain events of life, which provide for: a) increase in personality status ("ascending liminality"), b) reduction), d) marginality of status ("permanent liminality"). In accordance with a certain classification of liminal experience, a list of events of life, reflecting a particular type of liminality, was determined. Typology of liminal experience by the criterion "Rising - descending liminality" is represented by empirically discovered cluster profiles: "High level of ascending and descending liminal experience", "dominance age and with a higher level of psychological well-being. Typology of liminality experience by the criterion "Reverse - Permanent Liminality" is represented by empirically discovered cluster profiles: "dominance of permanent liminality", "dominance of reverse liminality", "high level of reverse and permanent liminal experience", "low level of reverse and permanent experienced experience Low levels of permanent liminal experience", where the last two are also characteristic of early adulthood and with a higher level of psychological well-being. Thus, liminal experience is directly proportional to the age of a person, which is quite obvious - the intensity, different -document of life events, the individual made of life decisions, objective situations and their consequences in*

general has a direct correspondence of life expectancy. On the other hand, liminal experience imposes significant prints in the subjective perception of the difficulty of life path: greater saturation of life path by events that characterize "descending", "reverse" and "permanent" liminality Well-being, while the low level of liminal experience is generally positively related to psychological well-being, even in comparison with persons who had a predominantly "ascending" liminal experience in their lives.

Keywords: *personality, liminality, liminal experience, life path, events of life, life crisis, psychological well-being, age, status.*

Вступ. Поняття лімінальності є одним із найменш вивчених у сучасному гуманітарному пізнанні, зокрема у психології, до речі, а відміну від близького за значенням феномену вікових та ненормативних життєвих криз.

Дослідження лімінальності як особливого становища індивідів та груп у процесах соціальної мобільності досі не отримали розвиненого теоретичного апарату, що робить поняття лімінальності одним із найбільш недооцінених. Частково це пояснюється непсихологічним походженням інтересу до лімінальності — у ритуалах переходу традиційних суспільств (в антропології А. ван Геннеп), а також у деяких соціологічних та філософських дослідженнях, наприклад, В. Тернера (Turner, 1969).

Поняття лімінальності набуває сьогодні другого дихання завдяки багатому евристичному потенціалу, особливо для вивчення соціальних змін на макро- та мікрорівні: дослідження індивідуального та групового травматичного досвіду (Abrams, 2004; Little, 1998), міжрасових відносин (Brunsma, 2013; Daniel, 2007). У той же час, незважаючи на апеляцію до класичних текстів А. ван Геннепа (1999) та В. Тернера (1969), лімінальність трактується дуже широко і неоднозначно — від опису психологічного стану індивідів у ситуації переживання нового досвіду до характеристики становища маргінальних груп та аналізу суспільних змін, що прискорюються. Психологічного трактування лімінальності немає, водночас у соціології лімінальність — це «становище індивідів, що у процесі переходу з одного статусу на інший»: визначення може здатися

цілком достатнім, але воно не пояснює, про які статуси йдеться і чим ці переходи характеризуються.

А. ван Геннеп (1999) позначив три ключові фази ритуалу переходу, що супроводжує «будь-яку зміну місця, стану, соціальної позиції та віку» — «відділення» (від прелімінального статусу), «грань» (лімінальність) та «з'єднання» (постлімінальне включення до соціальної структури). Виділення цих трьох фаз підкреслює три найважливіші характеристики лімінальності як особливої фази соціальної мобільності: транзитивність - зміненість прелімінального становища та ідентичності індивіда чи групи, що поєднується із незавершеністю метаморфози; тимчасовість - наявність нормативно закріплених темпоральних та (можливо) просторових меж перехідного стану; кардинальність — особлива цінність статусних змін для носія та суспільства, що їх оцінює, або групи.

Цей тип перегукується з тернеровским ритуалам підвищення соціального статусу і є найбільш типовий і універсальний приклад легітимації нової постлімінальної ідентичності вищого рангу. Кожна людина проходить через ритуали «життєвих переломів», які наголошують на важливих переходах у долі — народження, повноліття, професійна спеціалізація, шлюб, батьківство, смерть. У кожний такий момент відбувається ліміналізація — розрив із минулим статусом та набуття нового через проходження спеціальних релігійних чи світських ритуалів. У віковій психології така висхідна лімінальність називається віковими кризами, в яких індивід, набуваючи нових потреб і не маючи можливості їх задовольнити, переживає досить важкий період життя, успішне проходження якого дозволяє йому адаптуватися в соціумі і вийти на вищий рівень психічного розвитку. Однак, до висхідної лімінальності традиційно відносять і розвиток соціальної кар'єри індивіда — через переходи від одних статусів до інших (вищим). Якщо переходи вимагають обов'язкового проходження випробувань, тестів, перевірок, особливих ритуальних практик (за бажанням чи всупереч йому), то лімінальність неминуча (історичні практики ініціації, посвяти та

навіть самопожертви). Сучасне життя пропонує нові ритуали висхідної лімінальності: вибори народних обранців, вступ до вишу, працевлаштування, захист дисертацій, спортивні змагання тощо. Екзаменальність (необхідність випробувань) є не лише атрибутом ліміналізації, а й механізмом виходу з попереднього стану, який наголошує на кардинальному характері змін та визначає саму суть «переходу». На відміну від зумовлених традиційних ритуалів підвищення статусу сучасні форми не гарантують перехід, створюючи навіть ситуацію лімінальної конкуренції з можливим невдалим результатом, але участь у ритуалах для досягнення успіху є обов'язковою.

Проходження життєвих випробувань, чи «переходів» у класичній психології називається переживанням ненормативної, чи екзистенційної кризи. Таким чином, лімінальність у висхідному векторі частково співвідноситься з віковими та ненормативними кризами. Підвищення статусу, матеріальні чи духовні «придбання», формування психічних новоутворень, успішне вирішення екзистенційних проблем та подолання внутрішньоособистих конфліктів – все це вказує на висхідну лімінальність особистості.

З іншого боку, труднощі у переживанні особистістю екзистенційної кризи, що супроводжуються тривалим перебуванням у стані ціннісного конфлікту чи ціннісного вакууму, може бути співвіднесена з проходженням «низхідного» переходу, тобто низхідною лімінальністю. У концепціях лімінальності під низхідною лімінальністю розуміють деградацію статусу з наступною або без неї стигматизацією. Наприклад, громадське осуд певного типу поведінки веде у себе відлучення індивіда від групи (його ізоляцію, зниження соціального статусу, маргіналізацію) чи інші санкції (іншими словами «втрати» для індивіда). Стигматизація статусної деградації, зазвичай, супроводжується негативними емоціями індивіда, наприклад відчуттям сорому, агресія, провини.

Крім того, дослідники виділяють перманентну (статусна неструктурність, добровільна або примусова статусна

маргінальність) та оборотну (ритуали зміни статусів, трансгресія) лімінальність.

Мета дослідження – визначити перелік лімінальних подій життя, наявність яких визначає міру представленості лімінального досвіду особистості та охарактеризувати його зв'язок із психологічним благополуччям.

Методи та вибірка дослідження. Аналіз наукової літератури за проблематикою лімінальності дозволив визначити низку подій, що можуть бути розглянуті в якості лімінальних за критеріями висхідних, низхідних, перманентних ат зворотних. Ключ для анкети наведено у додатку.

Події життя:

1. Тимчасове розлучення із батьками у дитинстві та проживання з іншими родичами
2. Переїзд із батьками в інше місце проживання
3. Зміна місця навчання (дитячого садка, школи, ЗВО)
4. Розлучення батьків, зміна способу та умов проживання та спілкування із батьками
5. Складні стосунки із однолітками у підлітковому віці, булінг, бойкоти
6. Вибір ЗВО, вступні іспити
7. Вибір професійної спеціалізації навчання у ЗВО (наприклад, для медичних фахів)
8. Складання випускних іспитів у ЗВО
9. Пошук роботи, працевлаштування
10. Підготовка до одруження, весілля
11. Розрив стосунків із партнером
12. Розлучення
13. Переїзд в інше місце проживання
14. Еміграція або зовнішнє вимушене переселення
15. Внутрішнє вимушене переселення
16. Втрата роботи, тимчасове безробіття
17. Зміна місця роботи
18. Отримання другої освіти
19. Зміна професії
20. Вагітність

21. Вагітність інтимного партнера, жінки
22. Народження дитини
23. Декретна відпустка
24. Зміна матеріального статусу (збідніння)
25. Хвороба близької людини
26. Смерть близької людини
27. Хвороба чи травма, що призвели до зміни звичного способу життя
28. Каліцтво, протезування
29. Тривале і складне одужання
30. Реорганізація на роботі, зміна керівництва
31. Конфлікт із керівництвом
32. Виплачування боргів, кредитів, відшкодувань
33. Зміна посади, кар'єрне просування
34. Тривалий конфлікт з родичами чи друзями
35. Зміна звичок (наприклад, відмова від паління)
36. Зміна способу життя (початок чи відмова від занять спортом)
37. Канікули, відпустка
38. Підготовка до важливого свята (наприклад, ювілею)
39. Судовий позов
40. Перебування під слідством і судом
41. Ув'язнення
42. Карантин, життя у пандемійний період
43. Оволодіння навичками водія та отримання права керувати автомобілем
44. Виховання дитини дошкільного віку
45. Вступ дитини до школи
46. Складний підлітковий період у дитини
47. Складання ЗНО дитиною
48. Вступ дитини до ЗВО
49. Переїзд із дому дитини, стан «спустошеного гнізда»
50. Придбання домашнього улюбленця (собаки, кішки тощо)
51. Тривалий ремонт чи будівництво

52. Пластичні операції, травмівні процедури омолодження чи модифікації зовнішності
53. Вихід на пенсію
54. Втрата житла із подальшим волонцюжництвом, досвід маргінальності
55. Лікування та реабілітація після алкогольного чи наркотичного uzалежнення
56. Захист дисертації
57. Перемога у значущому змаганні, отримання грантів
58. Початок ведення власного бізнесу
59. Дауншифтинг – відмова від кар'єрного просування в організації та перехід у фріланс чи відмова від трудової зайнятості
60. Зміна статі
61. Зміна гендеру
62. Зміна сексуальної поведінки
63. Маятникові чи інші міграції (постійні чергування чи зміни чи місця проживання)
64. Зміна матеріального статусу (збагачення)
65. Втрата посади, кар'єрне зниження
66. Тривала розлука із близькою / коханою людиною
67. Досвід маятникових міграцій, сезонна робота чи постійні відрядження
68. Тимчасова зміна способу харчування (голодування, перебування на дієті)
69. Зміна способу харчування (перехід у вегетаріанство).

Визначений перелік подій був наданий 223 досліджуваним, віком від 21 до 70 років за наступною інструкцією: «Зазначте, будь ласка, ті події, які відбувались у вашому житті чи є актуальними для вашою теперішньої життєвої ситуації». Дослідницьку вибірку склали 108 респондентів того ж віку, рівномірно представлені за статтю. З ними крім означеної анкети було проведено психодіагностику за методикою дослідження психологічного благополуччя К. Ріфф.

Результати. У таблиці 1 показано описові статистики для показників шкал анкети.

Таблиця 1

**Описові статистики та граничні значення норми для
шкал анкети «Лімінальний досвід особистості».**

Показники лімінального досвіду	Середнє	Ст. відхилення	Мінімум	Максимум	Граничні значення
Висхідна лімінальність	10,33	3,41	4,00	16,00	7-14
Низхідна лімінальність	13,13	8,05	0,00	25,00	5-21
Зворотна лімінальність	2,25	1,48	0,00	5,00	1-3
Перманентна лімінальність	2,37	1,51	0,00	6,00	1-3

Далі з метою вивчення типів лімінального досвіду за критерієм «висхідний – нисхідний» було здійснено кластеризацію значень за відповідними шкалами (рис. 1).

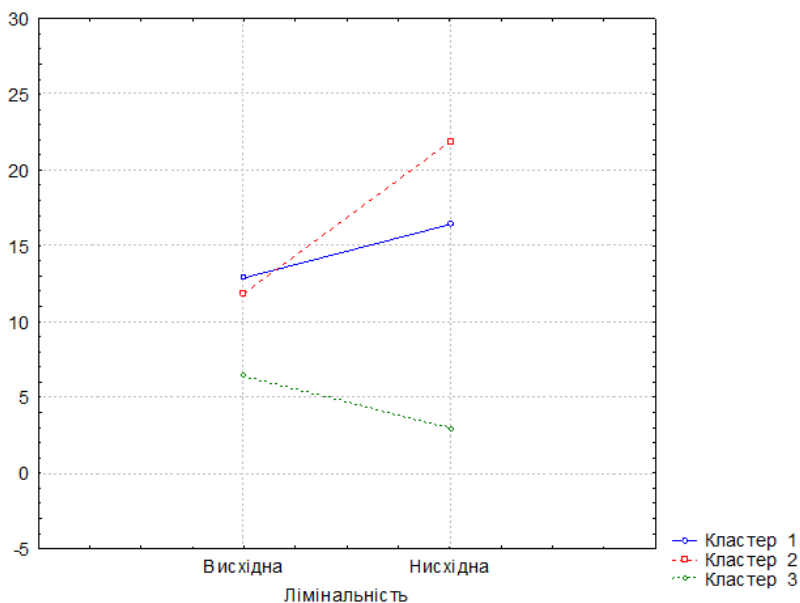

Рис. 1. Результати кластеризації показників висхідної та нисхідної лімінальності.

Кластер 1 – найвищі по вибірці показники висхідної лімінальності, що загалом відповідають нормі, при незначній перевазі показників нисхідної лімінальності. Тип був названий «Високий рівень висхідного та нисхідного лімінального досвіду».

Кластер 2 – високі показники нисхідної лімінальності при середніх показниках висхідної лімінальності. Тип був названий «Домінування нисхідного лімінального досвіду».

Кластер 3 – середні показники висхідної лімінальності при низьких показниках нисхідної лімінальності. Тип був названий «Низький рівень висхідного та нисхідного лімінального досвіду».

З метою уточнення зв'язку між лімінальністю життєвого досвіду особистості та об'єктивним фактором віку людини було здійснено порівняльний аналіз (таблиця 2).

Таблиця 2

**Середній вік досліджуваних із різним лімінальним досвідом
за критерієм «висхідний – низхідний»**

	Групи досліджуваних						Н
	Кластер 1		Кластер 2		Кластер 3		
Вік	37,36	2,93	54,34	7,37	26,52	3,94	94,2 4

Цілком очевидним виявилось, що менший лімінальний досвід, що відповідає типу за третім кластером, характеризує молодших за віком людей. Досвід переживання негативних подій життя, що релевантний низхідній лімінальності, властивий людям старшого віку (кластер 2). Усі встановлені відмінності значущі на рівні $p < 0,0001$.

У таблиці 2 показано відмінності у показниках психологічного благополуччя у людей із різним типом лімінального досвіду за критерієм «висхідний – низхідний».

Таблиця 3

**Показники психологічного благополуччя досліджуваних із
різним лімінальним досвідом за критерієм «висхідний –
нисхідний»**

	Групи досліджуваних						Н
	Кластер 1		Кластер 2		Кластер 3		
ПС	53,73	7,13	46,97	5,93	58,24	8,63	29,14*** *
А	55,88	6,54	49,86	5,66	55,45	6,81	16,77***
УС	58,29	4,83	50,48	4,80	59,63	7,03	36,22*** *
ОЗ	63,10	5,74	54,59	6,14	63,16	6,99	30,32*** *
ЦЖ	64,02	6,10	53,00	5,07	65,95	7,87	43,57*** *
С	60,12	5,52	52,55	4,72	61,87	6,75	34,08*** *
ПБ	355,15	18,25	307,45	15,99	364,29	35,62	50,51*** *

Примітка: ПС – позитивні стосунки, А – автономія, УС – управління середовищем, ОЗ – особисте зростання, ЦЖ – цілі життя, С – само прийняття, ПБ – психологічне благополуччя.

Найвищі показники психологічного благополуччя виявлено у досліджуваних із типом «Низький рівень лімінального досвіду», проте «Високий рівень лімінального досвіду» незначно поступається у показниках психологічного благополуччя (за параметрами автономії, управління середовищем, особистого зростання, цілей життя та само прийняття між ними немає значущих відмінностей). Найнижчий рівень психологічного благополуччя притаманний досліджуваним із типом «Домінування низхідної лімінальності».

Далі з метою вивчення типів лімінального досвіду за критерієм «зворотний - перманентний» було здійснено кластеризацію значень за відповідними шкалами (рис. 2).

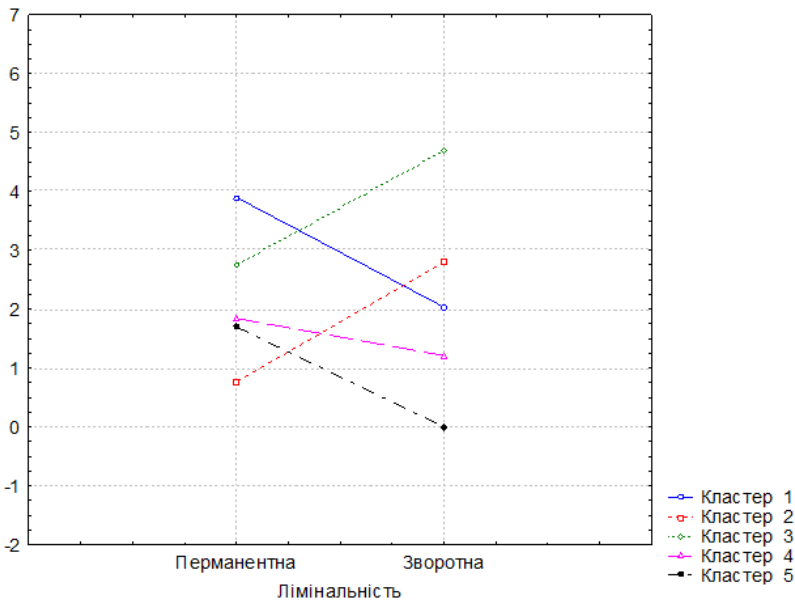

Рис. 2. Результати кластеризації показників перманентної та зворотної лімінальності.

Кластер 1 – середньо-високі показники перманентної лімінальності на тлі середньо-низьких показників зворотної лімінальності. Тип був названий «Домінування перманентної лімінальності».

Кластер 2 – низькі показники перманентної лімінальності на тлі середніх показників зворотної лімінальності. Тип був названий «Домінування зворотної лімінальності».

Кластер 3 – середні показники перманентної лімінальності на тлі високих показників зворотної лімінальності «Високий рівень зворотного та перманентного лімінального досвіду».

Кластер 4 – низькі показники зворотної та перманентної лімінальності. Тип був названий «Низький рівень зворотного та перманентного лімінального досвіду».

Кластер 5 – низькі показники перманентної та відсутність зворотної лімінальності. Тип був названий «Низький рівень перманентного лімінального досвіду».

З метою уточнення зв'язку між лімінальністю життєвого досвіду особистості та об'єктивним фактором віку людини було здійснено порівняльний аналіз (таблиця 3).

Таблиця 3

Середній вік досліджуваних із різним лімінальним досвідом за критерієм «зворотний - перманентний»

	Групи досліджуваних										Н
	Кластер 1		Кластер 2		Кластер 3		Кластер 4		Кластер 5		
Вік	38,93	6,13	45,82	13,05	41,80	10,16	29,95	5,12	22,70	1,33	50,83

Визначено, що найстаршого віку досліджувані представляють типи «Домінування зворотної лімінальності» та «Високий рівень зворотного та перманентного лімінального досвіду». «Низький рівень перманентного лімінального досвіду», якому властива відсутність зворотної лімінальності, характеризує наймолодшу вікову групу.

У таблиці 4 показано відмінності у рівні психологічного благополуччя осіб із різними типами лімінального досвіду за критерієм «зворотна – перманентна лімінальність».

Таблиця 4

**Показники психологічного благополуччя досліджуваних із
різним лімінальним досвідом за критерієм «зворотний -
перманентний»**

	Групи досліджуваних										Н
	Кластер 1		Кластер 2		Кластер 3		Кластер 4		Кластер 5		
ПС	49,86	5,39	52,03	7,98	53,84	10,66	56,17	8,68	58,40	6,38	1315**
А	52,43	6,07	52,66	7,82	54,76	6,06	56,70	6,92	54,30	6,43	536
УС	53,57	5,46	53,62	6,42	58,36	7,75	60,48	5,33	59,00	4,85	1860***
ОЗ	56,95	6,60	60,28	9,18	62,32	7,19	61,70	4,11	64,90	5,97	994*
ЦЖ	57,48	6,31	60,07	9,47	62,56	9,06	64,35	7,14	67,50	5,15	1399**
С	54,62	5,47	55,66	6,79	61,20	6,90	62,70	5,56	60,70	4,64	2350*** *
ПБ	32490	2614	33431	3348	35304	3963	36209	2786	36480	1767	2011***

Примітка: ПС – позитивні стосунки, А – автономія, УС – управління середовищем, ОЗ – особисте зростання, ЦЖ – цілі життя, С – само прийняття, ПБ – психологічне благополуччя.

«Низький рівень перманентного лімінального досвіду» передбачає найвищі показники позитивних стосунків, особистого зростання, цілей життя та загального показника психологічного благополуччя. «Низький рівень зворотного та перманентного лімінального досвіду» характеризується найвищими показниками автономії та управління середовищем. «Домінування перманентної лімінальності» визначається найнижчими показниками позитивних стосунків, особистого зростання, цілей життя та загального показника психологічного благополуччя. Отже, більший досвід лімінальності і в даному випадку, з позицій «зворотності – перманентності», передбачає нижчий рівень психологічного благополуччя.

Висновки. У представленому дослідженні розглянуто феномен лімінального досвіду, що характеризується наявністю певних подій життя, що передбачають: а) зростання статусу особистості («висхідна лімінальність»), б) зниження статусу («низхідна лімінальність»), в) трансгресивність статусу («зворотна лімінальність»), г) маргінальність статусу («перманентна лімінальність»). Відповідно до визначеної класифікації лімінального досвіду було визначено перелік подій життя, що відображають той чи інший різновид лімінальності.

Типологія лімінального досвіду за критерієм «висхідна – низхідна лімінальність» представлена емпірично виявленими

кластерними профілями: «Високий рівень висхідного та низхідного лімінального досвіду», «Домінування нисхідного лімінального досвіду», «Низький рівень висхідного та низхідного лімінального досвіду», де останній властивий особам переважно молодого віку та з вищим рівнем психологічного благополуччя.

Типологія лімінального досвіду за критерієм «зворотна - перманентна лімінальність» представлена емпірично виявленими кластерними профілями: «Домінування перманентної лімінальності», «Домінування зворотної лімінальності», «Високий рівень зворотного та перманентного лімінального досвіду», «Низький рівень зворотного та перманентного лімінального досвіду» та «Низький рівень перманентного лімінального досвіду», де два останніх також властиві особам періоду ранньої дорослості та з вищим рівнем психологічного благополуччя. Отже, лімінальний досвід є прямо пропорційним віку людини, що є цілком очевидним – інтенсивність, різновекторність подій життя, прийнятих індивідом життєвих рішень, об'єктивних ситуацій та їх наслідків загалом має пряму відповідність тривалості життя. З іншого боку, лімінальний досвід накладає істотні відбитки у суб'єктивному сприйнятті труднощі власного життєвого шляху: більша насиченість життєвого шляху подіями, що характеризують «низхідну», «зворотну» та «перманентну» лімінальність пов'язана із меншою задоволеністю актуальним життям, нижчим психологічним благополуччям, у той час як низький рівень лімінального досвіду загалом позитивно пов'язаний із психологічним благополуччям, навіть у порівнянні із особами, що у своєму житті мали переважно «висхідний» лімінальний досвід.

Література:

Abrams C.B., Albright K., Panofsky A. (2004). Contesting the New York community: From liminality to the 'new normal' in the wake of

September 11. *City and Community*, 3 (3). <https://doi.org/10.1111/J.1535-6841.2004.00078.X>

Brunsmas D.L., Delgado D., Rockquemore K.A. (2013). Liminality in the multiracial experience: Towards a concept of identity matrix. *Global Studies in Culture and Power*, 20 (5). DOI: [10.1080/1070289X.2013.827576](https://doi.org/10.1080/1070289X.2013.827576)

Daniel G.R. (2007). *Race and Multiraciality in Brazil and the United States: Converging Paths*. Pennsylvania University Press. <https://doi.org/10.5325/j.ctv14gp6sn>

Little M., Jordens C.F.C., Paul K., Montgomery K., Philipson B. (1998). Liminality: A major category of the experience of cancer illness. *Social Science & Medicine*, 47 (10). DOI: [10.1016/s0277-9536\(98\)00248-2](https://doi.org/10.1016/s0277-9536(98)00248-2)

Turner V. (1969). *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. New York; <https://doi.org/10.4324/9781315134666>

Gennep A van. (1999). *Obryady perehoda. Sistematischeskoe izuchenie obryadov* [The Rites of Passages].

ДОДАТКИ

Ключ до шкал анкети «Досвід лімінальності»

Висхідна лімінальність 6-10, 18-22, 33, 43-45, 50, 51, 55-58, 64

Низхідна лімінальність 2-5, 11-17, 24-29, 30-32, 34, 39-41, 46, 49, 59, 65

Зворотна лімінальність 1, 23, 37, 38, 42, 54, 66-68

Перманентна лімінальність 35-36, 52-53, 60-63, 69